

SIYASİ PARTİLER VE ANAYASA YARGISI KONUSUNDA MUKAYESELİ BİR İNCELEME

Yazan :

Asis. Dr. Özkan TIKVEŞ

İçindekiler

Giriş

1. § — Siyasi Parti Kavramı, Tanımı, Unsurları ve Tarihi Gelişimi
  - I — Siyasi Parti Kavramı
  - II — Siyasi Partinin Tanımlanması ve Unsurları
    - A — Doktrin
    - B — Mevzuat
      - 1 — Almanya'da
      - 2 — Türkiye'de
  - III — Siyasi Partilerin Tarihi Gelişimi
    - A — Genel Olarak
    - B — Türkiye'de
2. § — Siyasi Partilerin Anayasa Mahkemesince Denetlenmesinin Sebepleri
  - I — Anayasa Mahkemesinin Denetimi Lehindeki Görüşler
  - II — Anayasa Mahkemesinin Denetimi Aleyhindeki Görüşler

Sonuç

Kısaltmalar

- age. : adı geçen eser
agm. : adı geçen makale

B.	: Birleşim
bkz.	: Bakınız
c.	: cilt
CSTD.	: T. C. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
dn.	: dip notu
f.	: fıkra
m.	: madde
MMTD.	: T. C. Millet Meclisi Tutanak Dergisi
RG.	: T. C. Resmi Gazete
S.	: sayı
s.	: sahife
SBFD.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
SPK.	: Siyasî Partiler Kanunu

SIYASİ PARTİLER VE ANAYASA YARGISI

Asis. Dr. ÖZKAN TIKVEŞ

Giriş

Bu yazıda, partilerin Anayasa Mahkemesince denetlenmesinin sebepleri üzerinde durulacaktır. O halde önce, siyasi parti kavramını açıklamak, tanımını yapmak gerekecektir. Bunun içindir ki, hangi siyasi teşekküllerin bu denetlemenin konusunu teşkil ettiği hemen aşağıda, ilk paragrafta belirtilecektir. Yine bu paragrafta, Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerinin uygulama alanını tespit etmek bakımından siyasi parti kavramı, bunun tanımı ve unsurları üzerinde özellikle durulacaktır.

1. § — Siyasî parti kavramı, tanımı, unsurları ve tarihi gelişim

I — Siyasî Parti Kavramı

«Siyasî parti» veya sadece «parti» kelimeleri, bugün artık kullanılmıyan «fırka» karşılığıdır (1). Gerek parti ve gerekse fırka

(1) Türkçe Sözlük, 3 üncü Baskı, Ankara 1959, Türk Dil Kurumu

«kısım», «parça» anlamına gelmektedir. Fransızca parti, İngilizce party, Almanca partei kelimesinin aslı lâtince pars'dır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının bir maddesinde (m. 56) hem «siyasî parti» ve hem de «parti» kelimeleri kullanılmıştır. Şu halde, «siyasî parti» veya sadece «parti» kelimeleri Anayasa gereğince eş anlamlıdır, diyebiliriz. Bu arada, şunu da belirtelim ki, Alman Anayasasının 21 inci maddesinde geçen «parti» terimi de «siyasî parti» karşılığı kullanılmıştır. Yani dar anlamda kullanılmıştır. Sözü geçen maddede bu kelime sadece siyasî partileri kapsar (2).

Görüldüğü gibi «parti» terimi, «siyasî parti» anlamını taşımaktadır. O halde, çok kısa olarak «siyasî» kelimesinin nitelikleri üzerinde de durmak gerekiyor. Nitekim, gerek Türk ve gerekse Alman Siyasî Parti Kanunları «siyasî parti» kavramını kullanmaktadırlar. Türk Siyasî Partiler Kanununun 1 inci maddesine göre, «siyasî» niteliğinin bir gereği olarak partiler «toplum ve Devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini ... belirli görüşleri yönünde yöneten, denetleyen ve etkileyen» kuruluşlardır.

II — Siyasî partinin tanımlanması ve unsurları

A — Doktrin

Varlık sebebi insanlar arasında mevcut «inanç» ve «itimat» duyguları ile açıklanan «siyasî partiler» çeşitli şekilde tarif edilmiştir. Bu tarifler gözden geçirilecek olursa, herkesin üzerinde birleşebileceği bir formülün mevcut bulunmadığı görülür. Zaten, böyle bir formülün siyasî hayatın dinamizmi karşısında kısa zamanda değerini kaybedeceği muhakkaktır.

Bu hususu böylece belirttikten sonra doktrindeki tariflerden birkaç örnek nakledeyim.

Siyasî partilerle demokrasinin karşılıklı münasebetlerini konu

---

Yayını, s. 622'de siyasî parti. «Ortaklaşa kanışlar çerçevesinde birleşenlerin meydana getirdikleri siyasal topluluk» olarak tanımlamıştır. Türk Hukuk Lügati: Ankara 1944, Türk Hukuk Kurumu Yayını, s. 301'de şu tarife yer verilmiştir: «Aynı siyasî fikirleri taşıyan kimselerin teşkil ettiği topluluğun adı.»

(2) KONRAD HESSE: Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, 4. neubearbeitete Auflage, Verlag C. F. Müller Karlsruhe 1970, s. 277 vd.

alan ilk bilimsel eserin (3) yazarı *Ostrogorski*'ye göre bu teşekkül «temeli belirli bir prensibe dayanan ve hedefi kamu menfaatini ilgilendiren bir veya birden fazla konunun gerçekleşmesini amaç eden özel bir gruptur (4)».

Siyasî parti kavramının tarifi, Alman doktrininde geniş bir yer tutmaktadır. Kamu hukukçularından H. KRÜGER'e göre «siyasî parti, vatandaşlara bir program ve belirli bir siyasî istikamet gösteren, bir grup insan ve taraftarlarının meydana getirdikleri topluluktur (5). Yine kamu hukukçularından KOELLREUTER siyasî partileri «belli bir siyasî amaç ve programa göre Devletin yönetimine katılmak üzere iktidarı ele geçirmek veya hiç olmazsa iktidarı etkilemek gayesi ile» kurulan teşekküller olarak tanımlamaktadır (6). Siyaset sosyologlarından GREWE ise, partileri «iktidar mücadelesi yaparak toplumun yararını karşılamaya çalışan kuruluşlar» şeklinde tarif etmektedir (7).

Görüldüğü gibi, yukarıda örnek olarak naklettiğimiz bu tarifler arasında az bir fark vardır (8). Sonuç olarak siyasî parti kavramından çıkan anlamı şöyle belirtebiliriz: Siyasî parti, bir ülkede yaşayan vatandaşların belirli siyasî hedeflere ulaşmak için birleşmelerinden yani bir araya gelmelerinden meydana gelir. Bu siyasî hedeflere erişmenin yolu ise, seçimlere katılmak, çıkaracağı milletvekilleri sayesinde siyasî kararların alınmasında mümkün olduğu kadar etki sahibi olmaktır (9). Şu halde, partilerin başta gelen özelliği, siyasî programlarını gerçekleştirmek için iktidarı ele geçirmek veya iktidarı etkilemek üzere mücadele eden vatandaş toplulukları olmalarıdır (10). Bunlar seçimle iktidara gelmek isterler (11).

(3) OSTROGORSKI, M.: *La democratie et les partis politiques*, Paris 1912, (Yeni Baskı).

(4) OSTROGORSKI, M.: *age.*, s. 642.

(5) KRÜGER, H.: *Allgemeine Staatslehre, Zweite durchgesehene Auflage*, Stuttgart 1966, W. Kohlhammer Verlag, s. 367.

(6) KOELLREUTER: *Staatslehre im Umriss*, Göttingen 1955, Göttinger Verlagsanstalt, s. 74.

(7) HENKE; *Das Recht der politischen Parteien*, Göttingen 1964, s. 18 (CREWE: *Zum Begriff der politischen Parteien*, in *Festschrift Für Kaufmann*, s. 78).

(8) HENKE; *age.*, s. 19.

(9) BERGSTRAESSER: *Geschichte der politischen Parteien in Deutschland*, München, s. 1.

(10) HENKE: *age.*, s. 19.

(11) KRÜGER, H.: *age.*, s. 367; HESSE, K., et. al.: «Die Verfassungs-

Partiler Kanunu hazırlamak üzere Alman İçişleri Bakanlığınca teşkil edilen Bilim Kurulu'nun Raporunda siyasi parti şöyle tanımlanmıştır: «Uzun bir süre devam eden faaliyetlerinin amacı, halkın siyasi iradesinin oluşumunu doğrudan doğruya etkilemek olan ve bu amacına parlamento ve mahalli idareler seçimlerine katılmak suretiyle erişmek isteyen organize siyasi teşekküllere parti denir (12). Bu tarif, Alman Anayasasının en ünlü şerhi olan *Maunz-Düring* (13) in kitabında benimsenmiş, bundan başka biraz aşağıda görüleceği gibi -biraz değişik şekliyle- Türk Siyasi Partiler Kanunununa da alınmıştır.

B — Mevzuat

1 — Almanya'da

Alman Anayasasında siyasi partiler tarif edilmemiştir (14). Alman Anayasasının 21 inci maddesinde belirtilen hususlar bir tarif değil, hangi derneklerin siyasi parti sayılacağı konusundaki hükümlerden ibarettir. Bütün bu hususlar, Alman Siyasi Partiler Kanununda ayrıntıları ile düzenlenmiştir. Aynı Kanunun 2 inci maddesinde ise, «parti kavramı» şöyle açıklanmıştır:

«(1) Partiler, daimi veya uzun zaman için kurulmuş, federasyon veya bir eyaletteki siyasi iradenin oluşumunu etkileyen, halkın federal meclis veya federe meclislerden birinde temsiline katılmak isteyen, fiili durumu, özellikle teşkilâtının sağlamlığı ve genişliği, üye sayısına nazaran kamu oyundaki görünüşü itibariyle amacı ile bağdaşır ciddiyette olduğu konusunda yeter derecede itimat uyandıran vatandaş topluluklarıdır.»

Görülüyor ki, bu tarifte siyasi parti kavramı somutlaştırılmıştır. Zira, bu tarife kadar Alman Federal Anayasa Mahkemesi, siyasi partileri, öteki özel hukuk kişilerinden ayıran hukuki bir ölçü ortaya koymamıştı (15). Alman Anayasa Mahkemesinin içtihadı şuydu:

rechtliche Stellung der politischen Parteien im modernen Staat Berlin 1959, s. 56.

(12) RECHTLICHE ORDNUNG DES PARTEIWESENS. Bericht, 2. Aufl. Frankfurt am Main. Verlag Alfred Metzner 1958, s. 124.

(13) MAUNZ Theodor-Günter DERIG: Grundgesetz, München und Berlin. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Art. 21, Randnmr. 7.

(14) HESSE: age., s. 277 vd.

(15) HENKE: age., s. 13.

«Siyasî partiler, kendi teşkilâtlarının yardımı ile kamunun siyasî iradesinin oluşumuna muayyen bir etki yapmak hususunda çaba sarfeden vatandaş topluluklarıdır. Şu halde, bir *siyasî parti* mensuplarının ve teşkilâtının aynı siyasî hedefleri benimsemeleri gerekir (16).»

Alman Siyasî Partiler Kanununun verdiği tarifte, «siyasî partilerin iktidarı ele geçirmek için mücadele etmesi» hususu belirtilmemiştir. Çünkü partilerin mutlaka siyasî iktidarı ele geçirmek için mücadele etmeleri gerekmez. Bütün mesele kamunun siyasî iradesini etkilemektir. Örneğin Almanya Federal Cumhuriyetinin *Bayern* eyaletinde faaliyet gösteren «Sosyal Hıristiyan Birliği (CSU)» tam anlamıyla bir siyasî parti olmasına rağmen iktidara gelebileceği düşünülemez. Bu parti, «Hıristiyan Demokrat Birliği (CDU)» ile daimî bir işbirliği halindedir ve böylece seçimlerde çoğunluğu sağladıklarında ortaklaşa hükûmet teşkil etmektedirler. Görülüyor ki, *Bayern*'deki parti, siyasî iktidarı ele geçirmek için mücadele etmektedir. Bu konuda bir diğer örnek yine Almanyada yalnızca mahallî idare seçimlerine katılan *Rathaus* partileridir. Zaten, demokratik Devlet (siyaset) hayatında, muhalefet kavramı özel bir önem kazanmıştır. Hükûmete yabancı olan, karşı fikir ve düşüncelerin temsil edilmek üzere bir organa ihtiyaç göstereceği doğaldır. İşte bu ihtiyaç muhalefete vücut verir (17).

2 — Türkiye'de

Önceki anayasaaslardan farklı olarak siyasî parti kavramına yer veren 1961 Anayasasında bu kavram tarif edilmiş değildir. Siyasî partilere, Anayasamız iki madde (m. 56 ve 57) tahsis ettiği gibi, ayrıca birçok maddelerinde (m. 19, 26, 84, 92, 119, 120, 145) partilerle ilgili hükümler taşımaktadır (18). Bütün bu hükümlerden mülhem olarak SPK m. 1'de siyasî parti kavramı şöyle açıklanmıştır:

«Siyasî partiler, toplum ve Devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ve özel kanunlarına göre mahallî idareler seçimleri yolu ile belirli görüş-

(16) GIESE-SCHUNCK: Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland 7. Aufl., Frankfurt/Main 1965, Verlag Kommentator GmbH, s. 67 (BVerfGE, c. III, s. 403).

(17) Axel VULPIUS: Die Allparteienregierung, Berlin 1967, s. 192.

(18) Bkz: ERNSTE, HIRSCH: Die Verfassung der türkischer Republik, Frankfurt am Main Berlin 1966, Alfred Metzner Verlag, m. 56, 57.

leri yönünde yönetmek, denetlemek ve etkilemek için sürekli çalışma amacını güden ve propagandaları açık olan kuruluşlardır.

İşte, hemen yukarıda naklettiğimiz SPK m. 1'de yer alan bu tarif, mevzuatımızdaki yegâne siyasi parti tanımıdır. Görülüyor ki, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim üyelerinden teşekkür eden İlim Heyetinin Raporundaki mütalâaya (19) uygun olarak SPK, siyasi partinin tarifi ile başlamaktadır. Kanundaki bu tarifiñ Gerçekçesi ise şudur:

«Bu hükümde yer alan unsurların siyasi partinin evrensel bir tarifini vermek amacıyla tesbit edilmediğini bilhassa belirtmek gerekir. Gerçekten Siyaset İlminin, Siyaset Sosyolojisinin ve Mukayeseli Anayasa Hukukunun bir mefhum olarak siyasi partiyi tarif etmesi başka; fakat, belli bir anayasa gerekleri muvacehesinde siyasi partide bulunması gerekli unsurları tesbit etmek başkadır. Türk Hukuku bakımından siyasi partiyi tarif etmek istiyecek doktrin, belki de bu hükümlere yenilerini ekleyecek veya hattâ bu hükümde yer alan unsurların bir kısmını sadece meşru bir siyasi partinin haiz olması gereken temel vasıflar addedip siyasi partinin tarifinde daha az adette unsurla yetinecektir (20)».

Gerekçesini naklettiğimiz SPK. m. 1'de geçen bazı kelimelerin ise karşılıkları şöyledir: Yönetmek = yön vermek, tâyin etmek; denetlemek = kontrol etmek titizlikle bir işin üzerinde durmak; etkilemek; müessir olmak Etkilemek kelimesinin anlamı içinde «yönetmek» ve «denetlemek» anlamları mevcuttur. Bununla birlikte sözü geçen 1 inci maddede her üç kelime yan yana yani yönetmek, denetlemek ve etkilemek birlikte kullanılmıştır (21). Yine 1 inci maddedeki tarifte siyasi hayat, *toplum ve Devlet düzeni ve kamu faaliyetleri*» deyimleriyle açıklanmıştır.

Siyasi partiyi, Türk Hukuku bakımından tarif eden SPK nun

(19) Bkz.: RAPOR: Siyasi Partileri Düzenlemek Üzere Hazırlanması Düşünülen Kanun Tasarısı hakkında Ankara Hukuk Fakültesi Komisyonunun Mütalâası, AHFD., c. XX, 1963. S. 1-4, s. 26.

(20) Millet Meclisi Geçici Komisyon Raporu (Millet Meclisi S. Sayısı 527), MMTD., c. XXVI, 6.2.1964 günkü 49 uncu Birleşime ait Tutanağın sonundadır, s. 2.

(21) C. Senatosunda SPK Tasarısının görüşülmesinde Komisyon Sözcüsünün açıklaması.

1 inci maddesinde partilerin temel unsurları şu şekilde tesbit edilmiştir:

a) *Siyasî partiler, toplum ve Devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini etkilemek amacı ile kurulurlar ve çalışırlar.* Buna göre, siyasî partilerin alelâde derneklerden farklı olarak birden fazla konusu olabilir. Bununla birlikte siyasî partide bu unsurun varoluşu, alelâde derneklerinin; hiçbir surette kamu faaliyetlerini iştigal konusu olarak ele alamıyacıkları anlamına gelmez. Nitekim, bu hususta SPK Tasarısını inceleyen Millet Meclisi Geçici Komisyon Raporunda şu misal verilmiştir: Erozyonla mücadeleyi amaç ve iştigal mevzuu olarak seçen bir dernek daima kurulabilir... Bir dernek, yalnızca ilmî faaliyet alanı içinde kalırsa, bütün kamu faaliyetlerini şümülû içine alabilir.

b) *Siyasî partiler, toplum ve Devlet düzeni ve kamu faaliyetleri konusundaki görüşlerini seçimler yolu ile gerçekleştirmeyi amaç edinen kuruluşlardır.* İşte, SPK m. 1'deki bu hüküm gereğince ihtilâlcî bir parti «siyasî parti» değildir.

SPK m. 1'de, siyasî partilerin hangi seçimlere katılabileceklerini göstermektedir. Şu halde, partiler, köy muhtarlığı, ihtiyar heyeti ile mahalle muhtarlığı, mahalle ihtiyar heyeti seçimlerine ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların ve sendika birliklerinin seçimlerine katılamazlar. Bunun gibi, dernekler ve bunların üst kuruluşlarının seçimlerine de katılamazlar.

c) *Siyasî partiler, propagandaları açık olan kuruluşlardır.* Bununla komünist partilerin selül (hücre) çalışmaları ile faşist partilerin propaganda metodları kastedilmiştir (22). Açık olmıyan propaganda metodlarının kullanılması ile bir siyasî parti kendi propagandasının kamu oyuna ulaşmasını istemiyorsa, bu parti hakkında «propagandası açık olmıyan kuruluş» hükmüne varılmak gerekir. Millet Meclisi Geçici Komisyon Sözcüsü bu konuda şu örneği vermiştir: «Dünyanın her yerinde caiz olan ev ev dolaşarak herkesle sohbet ederek konuşma, partisinin propagandasını yapma, esasen bugün siyasî parti tekniğinin belli başlı unsurlarından bir tanesidir (23).»

(22) Bkz.: Millet Meclisi Geçici Komisyon Sözcüsünün Beyanı, MMTD., B: 47, 28.1.1965, s. 291.

(23) Aynı yerdeki Millet Meclisi Geçici Komisyon Sözcüsünün Açıklaması.

d) SPK m. 1'deki tarif gereğince *siyasî partiler bir kuruluşa sahiptir* (24).

Dört unsur halinde incelediğimiz SPK m. 1'deki tarif, aşağıda görüleceği gibi, Alman Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının 1 inci maddesinin ilk fıkrasına benzemektedir. Nitekim, sözü geçen 1 inci madede aynen şöyle denilmektedir:

«Bu kanun anlamında partiler, gayeleri Federal Meclis ve federe meclis seçimlerine katılmak suretiyle halkın siyasî iradesinin oluşmasında ve bu teşekküllerin sorumlu olarak temsilinde rol oynamak olan ve üyelerinin sayısı, teşkilâtlarının şümül ve kuvveti, kamu oyundaki görünüşü ve sair şart ve ahvali ile gayesi hakkında yeter derecede itimat uyandıran topluluklardır (25)».

Görülüyor ki, gerek bu tarifte ve gerekse Türk SPK'da, kanunun uygulanacağı siyasî kuruluşların objektif unsurları birer birer belirtilmiştir. Bu arada belirtmek isteriz ki, Türk Anayasa Mahkemesi, siyasî partilerin tarifi konusunda SPK m. 1'deki tanımı benimsemiş bulunmaktadır (26). Bu içtihadın yer aldığı karardan önce yayınlanmış bir başka kararında ise Anayasa Mahkememiz «her parti bir fikir, bir program beraberliğinin ve bunları yürütebilme gücünün ifadesidir (27)» görüşünde idi (28).

SPK m. 1 'deki siyasî partinin tarifi ile ilgili hüküm, mevcut partilerin kendi mevzuatlarınca da benimsenmiştir (29).

Bu konuda sonuç olarak diyebiliriz ki, Türk SPK m. 1'deki tarif, Anayasamızın çeşitli maddelerinde yer alan hususlar ve Alman Siyasî Partiler Kanun Tasarısının 1 inci maddesi gözönünde bulundurulmak suretiyle yapılmıştır. Burada, siyasî parti kavramının temel

(24) Partilerin kuruluşu ve örgütlenmesi ile ilgili hususlar, 1961 Anayasasının maddelerinde hükme bağlanmıştır.

(25) ALMAN SİYASİ PARTİLER KANUN TASARISI (Partiler Kanunu): (Çeviren: Özcan KARADENİZ), AHFD., c. XX, 1963, S. 1-4, (§ 1).

(26) Ekz.: AnyMK., 18, 19.2.1969, E. 968/26, K. 969/14 (RG.: 25.2.1970-13430 s. 2, sü. 2).

(27) Bkz.: RG. 9.11.1968, s. 5, sü. 1.

(28) Bu konuda bkz.: Fuad AZGUR: Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Anayasa Nizamı, Ankara 1969, Başnur Matbaası, s. 184; Bülent Nuri ESEN: Türk Anayasa Mahkemesine göre Türk Anayasa Hukuk Anlayışı, Ankara 1966, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, s. 84.

(29) Bu hususta örnek olarak bkz.: CHP Tüzüğü, Ankara 1969, Ulusal Basımevi, s. 3.

unsurları birer birer gösterilmek istenmiştir. Bu madde ile siyasî parti olgusunun bütün sosyal bilim dalları için geçerli bir tarifi verilmek istenmemiştir. Burada sadece Türk mevzuatı anlamında siyasî partilerde bulunması gerekli bazı temel nitelikler zikredilmiştir (30). Şunu da eklemek gerekir ki, SPK. m. 1'de geçen «belirli görüşler» deyiimi ile kastedilen esas itibariyle parti tüzüğü ve onun ayrılmaz bir parçası olan programdır. Zaten, bir parti için esas unsur, «siyasî programa» sahip olmaktır. Alman hukukçularından MAUNZ-DÜRİG'e göre, bir kuruluşa parti diyebilmek için onun herşeyden önce siyasî hedeflere sahip olması gerekir (31).

Objektif unsurları ile bu şekilde tesbit edilen siyasî parti ile dernek arasındaki farkı aynı kanunun 2 nci maddesi şöyle açıklamaktadır:

«Dernekler, belli bir siyasî partiyi desteklemek veya desteklememek yahut siyasî partiler arasında işbirliği sağlamak veyahut Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği veya mahallî idareler veya muhtarlık yahut ihtiyar heyeti seçimlerinde belli adayları desteklemek veya desteklememek yahut bunlar arasında işbirliği sağlamak amacı ile kurulamaz.»

Metnini naklettiğimiz bu madde, siyasî partilere yardımcı dernekleri yasak etmektedir. Böylece dernek kurmak suretiyle siyasî partilere özgü faaliyette bulunarak Anayasa Mahkemesinin malî ve kazaî denetiminden kaçmak imkânı tıkanmak istenmiştir (32). Kısacası, bu madde ile seçim dernekleri ve siyasî parti niteliğindeki dernekler yasaklanmış olmaktadır. Aynı yasak, işçi ve işveren sendikaları ile bunların üst teşekkülleri için 15.7.1963 tarihli ve 273 sayılı *Sendikalar Kanunu*'nun 1 inci maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, işçi ve işveren sendikalarının belli bir partiyi desteklemek veya desteklememek yahut siyasî partiler arasında işbirliği sağlamak veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği veya mahallî idareler veya muhtarlık veya ihtiyar heyeti seçimlerinde belli adayları desteklemek veya desteklememek veya bunlar arasında işbirliği sağlamak amacı ile kurulması mümkün değildir. Sendikalar Kanunda mevcut hüküm bu olmakla beraber gerek dernekler ve gerekse işçi ve işveren sendikaları, bir siyasî partinin davranışlarını veya belli bir ada-

(30) Bkz.: C. Senatosu S. Sayısı 649, s. 3.

(31) MAUNZ-DÜRİG; age., Art 21, Randnmr. 17.

(32) C. Senatosu, S. Sayısı 649, SPK m. 2'ye ait Gerekçe.

yın tutumunu kendi amaçları karşısında değerlendirici faaliyette bulunabilirler. Bir başka deyişle, bir dernek veya sendika, herhangi bir siyasi partinin veya seçimlere katılan bir adayın kendi amaçlarına uygun bir tutum içinde bulunup bulunmadığını tesbit edebilmek için çalışmalar yaparsa, gerek SPK m.2 ve gerekse 274 sayılı Kanunun 1 inci maddesine aykırı hareket etmiş olamaz.

Türk Siyasî Partiler Kanununun parti tarifi ile «siyasi parti niteliğinde dernekleri kurma yasağı» konularındaki 1. ve 2 nci maddeleri tenkit edilmektedir (33). Bu konulara değinen Prof. SAVCI'ya göre SPK m.1'deki tarif «bilim dışı»dır. Çünkü, «siyasî partiyi tâyin, teşhis ve tesbit eden unsur, onun siyasî hayatı, siyasî iktidarı, kısmen veya tamamen elde etme amacı güden bir kuruluş olmasıdır. Bu sebeple siyasî hayatı, siyasi iktidarı kısmen veya tamamen elde etme veya muhafaza etme unsurunu ihtiva etmeyen bir siyasi parti tarifi, siyasî partinin temel unsurunu ihmal eden bilim dışı bir tavsif olur (34).»

Prof. TUNAYA, SPK daki siyasi parti tarifi konusundaki tenkitlerini şu noktalarda toplamaktadır:

a) Siyasî partiyi herhangi bir dernekten ayıran niteliğin yalnız *iktidarı etkileme* değil, *iktidara geçme* koşuludur. Geniş anlamda iktidar, muhaelfeti de barındıran anayasa organlarıdır, Yasama ve Yürütme organlarını da kapsar. Bu bakımdan parlâmentoya girmek, bir bakıma iktidarda olmaktır. Bir kunduracılar kooperatifi bunu düşünemez.

b) Derneklerin, hem siyasî partiler ve hem de siyasî hayatı (kamu oyunu da) etkilemeleri demokrasi koşuludur SPK nun 2 nci maddesindeki «siyasî parti niteliğindeki dernek kurma yasağı» ile hem buna engel olunmakta ve hem de demokratik bir tutarlılıktan uzaklaşmaktadır (35).

Prof. SOYSAL'ın bu konudaki görüşü özet olarak şöyledir:

SPK m.2'deki sınırlama Anayasa'nın «dernek kurma hakkı»nı belirten 29 uncu maddesi karşısında «aşırı» kaçmakta, hattâ bir bakıma açıkca «Anayasaya aykırılık» yaratmaktadır (36).

(33) Bkz.: Tarık Zafer TUNAYA: Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku, 2 nci Baskı, İstanbul 1969, Sulhi Garan Matbaası, s. 579-582.

(34) Bahri SAVCI: Siyasî Partiler Kanunu dolayısıyla bâzı mütalâalar, SBFD., c. XIX, 1964, S. 1, s. 318.

(35) TUNAYA: age., s. 579, 580.

(36) Mümtaz SOYSAL: Derneklerin «Siyasetle İştigali», SBFD., c. XXIII, 1968, S. 3, s. 235.

Prof. GÜNEŞ ise, sözü geçen 2 nci maddenin bütün toplum hayatımızı partilerin tekeline verdiğini, Türkiye'yi bir «partiler devleti» haline getirdiğini ifade etmektedir (37).

Görüldüğü gibi, SPK nun 1. ve 2 nci maddeleri çeşitli bakımlardan tenkit edilmiştir. Bizce, SPK nun 2 nci maddesi tamamiyle kaldırılmalıdır. Çünkü, esasen Medeni Kanunumuzun 53 üncü maddesiyle 3512 sayılı Cemiyetler Kanunumuzun birçok maddelerinde siyasî parti niteliğinde derneklerin kurulamayacağı konusunda hükümler vardır. Şu hususu da belirtmek gerekir ki, gayeleri siyasî olan derneklerin kurulabileceği, gerek Medeni Kanunun 53 üncü maddesinde ve gerekse 3512 sayılı Cemiyetler Kanunundaki hükümlerden anlaşılmaktadır. Her iki konuda da bunlar hakkında hükümler vardır. SPK nun 2 nci maddesi bu hükümleri değiştirir niteliktedir. Böyle bir düzenleme ise, ülkemizin siyasî gerçeklerine aykırı düşmektedir. Çünkü, bu sayfadaki «Siyasî Partilerin Tarihi Gelişimi» başlığı altında görüleceği gibi, Türkiye'de birçok dernekler kendilerinden sonra kurulmuş parti (fırka) ların çekirdeğini teşkil etmiştir. İşte, SPK nun 1. ve 2 nci maddeleri, siyasî hayatımızın bu gerçeğine de aykırı düşmektedir. Bu konuda sonuç olarak şu hususu tespit edebiliriz: SPK nun 1. ve 2 nci maddeleri, siyasî parti hürriyetini düzenlerken dernek kurma hakkına ağır bir darbe vurmuştur.

III — Siyasî Partilerin Tarihi Gelişimi

A — Genel Olarak

Siyasî partiler, bir ihtiyacı karşılamak üzere kanun koyucunun iradesiyle değil, kendiliğinden vücut bulmuş birer sosyal varlıktır. Böylece siyasî partinin biri sosyolojik, diğeri hukukî olmak üzere iki yönü ortaya çıkmaktadır. Bunun içindir ki, hemen aşağıda partilerin önce sosyolojik alandaki gelişme safhalarını, sonra da partilerle ilgili hukukî metinlerin (mevzuatın) tarihçesini kısaca gözden geçireceğiz.

Bugünkü anlamda modern siyasî partilerin nüveleri parlâmen-

(37) GÜNEŞ: Siyasî Partiler Kanun Tasarısı, Cumhuriyet Gzt., 3.4.1964, s. 2.

tolardaki aynı siyasi eğilimdeki milletvekillerinin kurdukları «seçim komite» leridir. Bu komiteler oy hakkının genişlediği XIX. yüzyılda önem kazanmışlar ve böylece modern siyasi partilerin atası sayılabilecek partiler, sözü geçen yüzyıldaki liberal temsili demokrasi anlayışına rağmen gelişme imkânı bulmuşlardır (38).

Liberal temsili demokrasi anlayışı, gerçekten fertlerin siyasi tercihlerini kendi vicdanî kanaatlerine göre serbestçe vermelerine engel olacağı düşüncesiyle siyasi partilerin gelişmesine ket vurmuştu.

Amerikan anayasasının gelişimi ve Fransız ihtilâli süresince siyasi partilerin kurulması ihtimali üzerinde pek durulmamıştı. Zaten, o zamanki doktrin, partileri zararlı birer kuruluş olarak görmekteydi. Meselâ Alman kamu hukukçularından Paul LABAND ve Georg JELLINEK, parti kavramının Devlet düzeninde hiçbir rolü olamayacağını kesin bir şekilde ifade ederek partilere karşı cephe almışlardı (39).

Bununla birlikte, başlangıçta «seçim komitesi» olarak doğmuş bulunan siyasi partiler, daha sonraları teknolojik gelişmeler ve şehirleşme hareketlerinin bir sonucu olan oy hakkının genişlemesiyle hızla gelişmişlerdir. İşte, bu safhada, mahiyet değiştirerek MICHEL'S'in deyimiyle gerek dış ilişkileri bakımından, gerekse kendi iç yapılarında m ü c a d e l e c i bir nitelik kazanmışlardır (40).

İşte, böylece iktidar mücadelesine geniş halk kitlelerinin katılmaya başlaması ile partiler, ilk defa olarak, parlâmentolarda milletvekillerinin meydana getirdikleri seçim komiteleri olmaktan çıkmışlardır. Bu değişme ile birlikte kadro partilerinden kitle partilerine geçilmiştir. Kısaca bir kez daha söylemek gerekirse, bugünkü modern Devlet ve siyasi partiler birbirlerinin içine girmiş iki kavram halindedir. Ve *Siyasi Parti*'siz bir Devlet bugün artık düşünülemez (41).

Partilerin modern siyasi hayattaki bu fonksiyonunu, Almanya'-

(38) BERICHT, s. 1 vd; MOMSEN; Deutsche Parteiprogramme, München 1952, s. 58 vd.

(39) Gerhard LEIBHOLZ: Strukturprobleme der modernen Demokratie, Karlsruhe 1958, Verlag C. F. Muller, s. 9.

(40) Robert MICHEL'S: Soziologie des Parteiwesens, 2. Aufl., Stuttgart 1925, s. 39.

(41) Gustav KAFKA: «Die verfassungsrechtliche Stellung der politischen Parteien in modernen Staat» Berlin 1959, s. 38.

da bir partiler kanunu hazırlamak üzere görevlendirilen İlim Heyetinin yayınlanan raporuna yazdığı Önsöz'de Gerhard Schröder şöyle belirtmektedir:

«Halk, iradesini partiler kanalı ile açıklamaktadır. Siyasî fikir ve kanaatlar bugün partiler tarafından benimsenmedikçe, Devletin iradesi haline gelememektedir (42)».

B — Türkiye'de

Ülkemizde kurulan ilk siyasî kuruluş; parti (fırka) adını taşımayan, fakat kendisini parti olarak nitelendirebileceğimiz 1859'da İstanbul'da faaliyete geçen «*Fedailer Cemiyeti*» dir. Bunu 1865'te kurulan «*Yeni Osmanlılar Cemiyeti*» izlemiştir. Daha sonra 1904'te «*Osmanlı İttihad ve İnkılâp Cemiyeti*» kurulmuştur. Bu üç cemiyet ve daha sonrakiler aslında birer siyasî teşekkül idiler. Lâkin hiçbiri «fırka» adını taşımamışlardır.

İlk defa olarak, İkinci Meşrutiyet (1908-1918) döneminde «siyasî fırka» lar kurulmuştur. Bu dönemde faaliyet gösteren bâzı fırkaların özelliği, aynı zamanda «cemiyet» adını taşımalarıdır. Örneğin «İttihad ve Terakki Cemiyeti», «Osmanlı Demokrat Fırkası Cemiyeti». Bunlardan «İttihad ve Terakki Cemiyeti» nin Meclisteki organı «fırka» adını taşıyordu. Şu hale göre, Cemiyet vücut, fırka da onun organıdır. İttihad ve Terakki'deki cemiyet-fırka karışıklığı 1913 yılına kadar sürmüştür (43).

Görüldüğü gibi, ülkemizde gerçek anlamda ilk siyasî partiler, ancak İkinci Meşrutiyetin ilânından yani 1908'den sonra kurulup faaliyete geçebilmiştir. İşte, bu tarihten sonra gerek parlâmento içinde ve gerekse dışında çeşitli siyasî partiler faaliyet göstermiştir.

Mütareke (1918-1922) döneminde; siyasî parti bolluğu ile karşılaşırız. Bunların hepsi de parlâmento dışında kurulmuşlardır.

Millî kurtuluş hareketinin organı olarak 23 Nisan 1920'de çalışmalarına başlıyan «*Büyük Millet Meclisi*»; mebusların yeminlerinde de belirtildiği gibi, «fırkacılık» olayının reddi üzerine kurulmuştu. Mebusların tümü «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» nin üyeleri sayılmıştır. İşte, bugün «Cumhuriyet Halk Partisi» adı-

(42) RECHTLICHE ORDNUNG DES PARUEIWESENS: Vorwort, s. XII.

(43) Tarık Zafer TUNAYA: Türkiye'de Siyasî Partiler (1839-1952), İstanbul 1952, Doğan Kardeş Matbaası, s. 16 vd.

nı taşıyan «Halk Fırkası» bu cemiyetten 11 Eylül 1923'te doğmuştur. 1935'te şimdiki adı olan «Cumhuriyet Halk Partisi» adını almıştır.

Türkiye Cumhuriyetinde 1923-1945 yılları arasında — bazı kesintilerle — tek partili; 1945 yılından günümüze kadar ise — 27 Mayıs 1960 ile 12 Şubat 1961 arası hariç — çok partili rejim uygulanmıştır (44).

Görüldüğü gibi, Türkiye'de siyasi partilerin tarihi 1859'a kadar uzanmaktadır. Lâkin, bunların seçime katılmaları İkinci Meşrutiyet döneminde mümkün olabilmiştir. Şu halde, çağdaş parti anlayışı, bizde de yabancı ülkelerdeki gibi bu dönemde başlamıştır.

Ülkemizdeki tarihi gelişimin incelenmesiyle vardığımız ikinci sonuç şu olmaktadır: Gerek İmparatorluk ve gerekse Cumhuriyet dönemlerinde siyasi partilere «cemiyetler» öncülük etmiştir. Hattâ bunların bir kısmı, çeşitli adlar altında faaliyet gösteren gizli teşekküllerdi. Nitekim, İmparatorluk döneminin en önemli partisi sayılan «İttihad ve Terakki Fırkası» da böyle bir cemiyetin içinde doğmuş, onun parlâmentodaki organı olarak gelişmiş ve daha sonra seçime katılmıştır.

Aynı gelişme çizgisini, Cumhuriyet döneminin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi de izlemiştir. Bu parti, «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti»nden doğmuş (11.9.1923) ve o yıl yapılan genel seçime katılmıştır.

Şu halde, bizdeki partilerin nüvelerini «cemiyet»ler teşkil etmiştir.

Bugünkü Türk siyasi partilerine varıncaya kadar en-az 200 parti kurulmuştur (45). İlerdeki açıklamalarımız bakımından şu hususu da şimdiden saptamak yerinde olacaktır: Bugünkü, Türk siyasi partileri iç yapıları bakımından disiplinlidirler (46). Heterogen (türdeş—mütecanis değil) kalmışlardır. Herbiri sınıf veya kadro

(44) Bkz.: TUNAYA: age., s. 543-549; F. Hüsrev TOKİN: Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965). İstanbul 1965, Elif Yayınları, s. 53-103; Kemal H. KARPAT: Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1966, s. 329 vd.

(45) Tarık Zafer TUNAYA: Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1969, Sulhi Garan Matbaası, s. 584.

(46) Ergun ÖZBUDUN: Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini, Ankara 1968, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, s. 239; TUNAYA: age., s. 585.

değil, kitle partileri olmuşlardır (47). Bununla birlikte, bu görüşün aksini savunanlar da vardır. Doç. ÖZBUDAN'a göre, Türk partileri «kitle partisi» değil, geniş bir üye temelinden çok, çevrenin ileri gelen kişilerinden kurulu komitelere dayanan «kadro partileri» niteliğindedir (48). Bizce, şimdiki durumda yani mevcut partilerden hiçbiri sınıf veya kadro partisi niteliğinde değildir.

2. § — Siyasî Partilerin Anayasa Mahkemesince Denetlenmesinin Sebepleri

Siyasî partilerin demokrasiyi tahrip eden birer kuruluş halini almamaları için çeşitli hukukî tedbirlere başvurulmuştur. İşte bunlardan biri, onları Anayasa Mahkemesinin denetimine bağlamaktır. Çünkü, totaliter eğilimli partilerin hürriyetçi bir hukukî ortam içinde gelişerek içinde yaşadıkları demokratik rejimi yıktıkları görülmüştür.

Bununla birlikte, hürriyetçi demokratik rejimi ortadan kaldırmayı hedef tutan siyasî partilerin Anayasa Mahkemesince denetlenmesinin ve bu yargı merciince kapatılmasının karşısında olanlar vardır. İşte, biz bu paragrafta denetlemeyi kabul edenlerin ve etmiyenlerin görüşlerini ayrı ayrı inceliyecek ve sonra da bu konuda vardığımız sonucu belirteceğiz.

I — Anayasa Mahkemesinin Denetimini Kabul Etmiyen Görüşler

Siyasî partilerin Anayasa Mahkemesince denetlenmesinin uygulamada bazı mahzurlar doğuracağı ve demokrasiyi kurtarmak için bu yargı merciine verilecek yetkilerin eninde sonunda demokrasiye zarar vereceği ileri sürülmüştür. İşte hemen aşağıda bu konudaki görüşler birkaç noktada toplanarak özetlenmiştir:

(47) TUNAYA: age., s. 585; «Siyasi Hayatımızın Yılan Hikâyesi» Milliyet Gzt., 29.4.1967, s. 2.

(48) Kudret BOSUTER de bu görüştedir. Yazara göre: Türk siyasî partileri «kadro partileri» niteliğinden sıyrılıp «kitle partileri» ne dönüşmüşlerdir (Bkz.: Kudret BOSUTER, Türk Siyasî Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasisi, Ankara 1969. Ulusal Basımevi, s. 137); ÖZBUDUN: age., s. 239.

a) Çağdaş demokrasi anlayışına uygun olarak düşünce hürriyetinin birer sonucu, uzantısı olan toplantı ve dernek hürriyetlerinin her ne bahane ile olursa olsun sınırlanmaması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu görüşü savunanlara göre hertürü düşünceye karşı eşit şans tanınmalıdır. Yani fikre karşı mücadele yine fikirle olmalıdır (49).

b) Partilerin kapatılması, kamu düzenini ve milli güvenliği tehlikelerden korumak için Devletin başvuracağı bir tedbir niteliğindedir. Kamu düzenini ve güvenliğini korumak ve devam ettirmek ise, aslında idareye düşen bir görevdir. Bu sebeple, siyasi partilerin kapatılması konusunda, Anayasa Mahkemesinin veya oteki yargı mercilerinin yetkili sayılması, *kuvvetler ayrılığı* ilkesine de aykırıdır. İşte, bunun içindir ki, parti kapatma yetkisi, Yürütme Organına bırakılmalı, ancak bu kapatma işlemi yargı denetimine bağlanmalıdır. Bir başka deyişle, idari kararın kanuna uygun olup olmadığı konusunda ilgili siyasi parti mahkemeye başvurabilmelidir (50).

c) Bir başka görüşe göre, Anayasa Mahkemesi veya bu adı taşımasa da aynı görevleri yapan yüksek mahkemelerde, dâvalar genellikle çok uzun sürmekte ve bu durum mahzurlar yaratmaktadır. Çünkü, bu arada partiye ait mallar el değiştirmekte, kaçırılmakta ve yeraltı çalışmalarına dâva devam ederken dahi başlanılmaktadır. Örneğin Almanya'da Anayasa Mahkemesince «Almanya Komünist Partisi (KPD)» kapatıldıktan sonra da faaliyetine kanun dışı olarak devam etmiştir (51).

d) Parti kapatma konusunda Anayasa Mahkemesine verilen yetkinin, bu mahkemelerin gerek kuruluş, gerek işleyiş bakımlarından güven verici olmaları sebebiyle sakıncalar doğuracağı öne sürülmüştür (52). Bütün bu sebeplerle parti kapatma müeyyidesi daima küçük partiler aleyhine uygulanacaktır.

Anayasa Mahkemesinin partileri kapatabilmesini kabul etmeyenler, işte yukarıda kısaca belirttiğimiz bu sebeplerle, bu mahkeme-

(49) MAUNZ - DURIG: age., Art. 21.

(50) Aynı Yerde, Art. 21.

(51) Helmut RIDDER: KPD - Verbot, Kritische Abhandlungen zur Rechtsstaatlichkeit in der Bundesrepublik, Darmstadt 1966, Luchterhand, s. 9.

(52) Nuri EROĞAN: Neden Siyasî Partiler Kanununa Karşıyız, Milliyet Gzt., 31.3.1964, MMTD., c. 39, s. 274 (15.5.1964).

nin partilerin denetimi ile uğraşmaması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Şimdi de, bu görüşlere karşı olanların yani siyasî partiler konusunda Anayasa Mahkemesinin denetimini kabul edenlerin fikirlerine geçelim:

II — Anayasa Mahkemesinin Denetimini Kabul Eden Görüşler

Bu görüşte olanların fikirlerini de birkaç noktada toplamak mümkündür:

a) Hürriyetlerin kötüye kullanılmak suretiyle totaliter ve otoriter ve otoriter rejimlere basamak yapılmak istenmesi ihtimali karşısında hür ve demokratik rejimin korunması için bâzı tedbirler alınması gereklidir. Nitekim, İkinci Dünya Savaşından hemen sonra kabul edilen 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 30 uncu maddesi bu görüşe uygun olarak şu hükümleri taşımaktadır:

«Bu Beyannamenin hiçbir hükmü içinde ilân olunan hak ve hürriyetlerin bir Devlet, zümre veya fert tarafından yok edilmesini güden bir faaliyete girişmeye veya bilfiil bunu işlemeye her hangi bir hak gerektirir mahiyette yorumlanamaz.»

Görülüyor ki, bu mesele aslında demokrasinin hoşgörülülüğü ile yakından ilgilidir. Esasen, siyasî partilerin varlıklarını meşrulaştıran bir şartın araştırılması gerekli olmaktadır. Siyasî partilere bu meşruluk şartını kazandıran husus ise, onların demokratik düzen ve anayasa çerçevesinde görevlerini yapmalarıdır. Şu halde, demokratik düzeni ve anayasayı yoketmek isteyen partilerin kapatılması demokrasinin yaşayabilmesi için gereklidir. Nitekim, İkinci Dünya Savaşından önce, İtalya'da ve Almanya'da dikta rejimlerine çok partili rejimlerden geçilerek varılmıştır. Zaten, XX. yüzyılda demokrasinin karşısına çıkan en büyük tehlike, iktidarı ele geçirdikten sonra tekeline almak isteyen partiler değil midir? İşte bunun içindir ki, partilerin kapatılması, demokrasinin varlığı ve yaşaması için başvurulacak bir tedbir niteliğindedir (53).

(53) RECHTLICHE ORDNUNG DES PARTEIWESENS; s. 226; BVerfGE, c. II, s. 11.

b) Siyasî partilerin kapatılması konusunda Anayasa Mahkemesine yetki verilmesi *kuvvetler ayrılığı* ilkesine de aykırı değildir. Çünkü, kuvvetler ayrılığı ilkesi şekilci bir görüşle ele alınmayıp hedefi araştırıldığı takdirde görülür ki, esas olan Yasama, Yürütme ve Yargı kuvvetleri arasında bir denge kurmaktır. Elbette ki, bir partinin kapatılmasına karar vermek yani anayasaya aykırı olup olmadığını tespit etmek yalnız hukukî değil, aynı zamanda siyasî bir meseledir. Bununla birlikte, bu müeyyideyi uyguluyacak olan Anayasa Mahkemesi, bir partinin anayasaya aykırılığını incelerken, hukuk kurallarından hareket edecek ve hükmünü hukukî kavramlarla tespit edecektir. MAUNZ-DURİĞ'in belirttiği gibi, siyasî parti temsilcilerinin en üst kademelerde yer aldığı Yürütme Organına siyasî partileri kapatma yetkisi verilmesi «kurda kuzuyu teslim etmek»ten farklı değildir (54). Zaten, bir partinin Anayasaya aykırılığının tespitine münhasıran Anayasa Mahkemesinin karar verebilmesi yetkisi, siyasî partinin varlığına karşı idarî müdahalelerle ne kadar düşmanca hareket edilirse edilsin, bu müdahaleleri bertaraf edecektir (55).

c) Anayasa Mahkemesi veya bu nitelikteki yüksek mahkemelerde genellikle dâvaların çok uzun sürdüğü, bu arada yargılanan partiye ait malların el değiştirebileceği, kaçırılabilirliği ve yeraltı çalışmalarına çok önceden başladığı birer gerçektir. Bununla birlikte, malların kaçırılmasının ihtiyatî tedbir niteliğindeki usul işlemleriyle bir dereceye kadar önlenebileceğini de unutmamak gerekir.

d) Çok partili rejimlerde iktidar partisinin veya birden çok partinin hâkim olduğu Yürütme Organına böyle bir yetkinin tanınması, elbette ki, çok tehlikeli olur ve hükûmete muhalif partileri siyasî hayatın dışına atma imkânını verirdi. Yasama organının ise, partilerden teşekkül etmesi sebebiyle böyle bir yetkiye sahip olması

(54) MAUNZ-DURİĞ: age., s. 21/43.

(55) Alman Federal Anayasa Mahkemesinin bir kararında bu görüş şu cümlelerle desteklenmektedir: «Aslında bu şekilde bir yetkiyi yani parti kapatma yetkisini kabul etmiyen ülkelere nazaran kapatma müeyyidesinin uygulanması hususunda Anayasa Mahkemesine yetki verilmesi daha teminatlıdır. Zira, Anayasanın bu hususta hüküm ihtiva etmemesi durumunda, siyasî iktidar yani hükûmet edenler siyasî maksatlarla ve normal kanunlara dayanarak her zaman müdahale edebileceklerdir (Bkz.: BverfGE, V, s. 140).

düşünülemez. Zaten, Yürütme Organına parti kapatma yetkisi verilince iktidar partisi (veya partileri) nin hiç kapatılmıyacağı kabul edilmiş demektir. Zira, bir partinin Anayasaya aykırılık dolayısıyla kendisini kapatmak üzere harekete geçebileceği uzak bir ihtimaldir. İşte, bunun içindir ki, Anayasa Mahkemesine bu konuda yetki tanınması en az mahzurlu görülen çözüm yoludur. Diğer taraftan, siyasî partilerin gittikçe artan önemleri onları derneklerden ayrı bir hukukî statüye bağlamak ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İşte, bunun içindir ki, siyasî partilerin kapatılabilmesi görüşünü kabul edenler, bu yetkinin münhasıran Anayasa Mahkemesince uygulanması gerektiğini öne sürmektedirler. Onlara göre, bu yetkiyi en isabetli bir şekilde kullanabilecek yargı merci alelâde mahkemeler değil, Anayasa Mahkemesidir. Siyasî partileri kapatma yetkisinin alelâde mahkemelere verilmeyip de, Anayasa Mahkemesine verilmesi siyasî partilere tanınan bir imtiyaz ve teminat niteliğindedir. Bu imtiyaz gereğince, bir parti Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılıncaya kadar Yürütme Organının herçeşit müdahalesinden uzak bulunacaktır (56).

Bu arada Türk SPK nun parlâmentodaki görüşmeleri sırasında geçen ilginç bir tartışmayı nakletmek yararlı olacaktır.

Kanunun müzakeresi sırasında bir milletvekili «parti kapatma müeyyidesi, Anayasa Mahkemesinin keyfi kararları ile işleyecektir» şeklinde konuşunca, Geçici Komisyon Sözcüsü «Buna itimad edilmeyecek olursa, artık Türkiye'de Devletten bahsetmek dahi doğru olmaz.» sözleriyle cevap vermiştir (57).

Zaten, parti kapatma konusunda Anayasa Mahkemesine yetki verilse dahi, bir partinin Anayasaya aykırılığının tespitinde esas ölçü, şüphesiz **A n a y a s a** dır. Anayasa Mahkemesi ise, sadece buna karar verecek mercidir. Bu mahkeme, Anayasanın esasını teşkil eden temel hak ve hürriyetlerin korunması için kurulmuştur. Bir başka deyişle, bu yargı organı Anayasanın bekçiliği fonksiyonunu ifa etmektedir (58).

Böylece, siyasî partilerin kapatılması konusundaki lehte ve aleyh-

(56) Rechtliche Ordnung des Parteiwesens, s. 277; MAUNZ-DURIG, Art. 21.

(57) MMTD., c. 39, B.: 105, s. 274.

(58) MAUNZ-SIGLOCH, et. al., Bundesverfassungsgerichtsgesetz mit neber gesetzen, München 1965. C. H. Beck'sche Verlag, s. 1.

te görüşlerin başlıcalarını nakletmiş bulunuyoruz. Özetleyecek olursak, bir partinin kapatılmasına karar vermek, demokrasi esaslarına aykırı sayılamaz. Hiçbir partinin içinde doğup büyüdüğü hür ve demokratik düzeni yoketmek üzere faaliyette bulunmağa hakkı yoktur. Bir başka deyişle onlara «hürriyeti yoketme hürriyeti» tanınmamıştır. Bu yetkiyi kullanmak hususunda alelâde mahkemelerin değil de Anayasa Mahkemesinin görevlendirilmesi ise, partilere tanınan bir imtiyaz ve teminattır. İşte bunun içindir ki, bizce de siyasi partilerin anayasaya aykırılığının tespitinde Anayasa Mahkemesine yetki verilmesi, hem hukuk ve hem de meselenin siyasi yönü bakımından uygun bir çözüm şeklidir. Şunu da ekliyelim: Böyle bir yetkiye sahip gerek Türk ve gerekse Alman Federal Anayasa Mahkemesi, Anayasadan doğan «bağımsız» birer yargı organıdır. Nitekim, Türk Anayasa Mahkemesi Kanununun 1 inci maddesinde bu husus ifade edilmek istenmiştir. Alman Federal Anayasa Mahkemesi Kanununun 1 inci maddesinde ise, daha açık bir şekilde Anayasa Mahkemesi «bütün diğer anayasa organları karşısında özerk ve bağımsız bir mahkeme» olarak nitelendirilmiştir (59).

Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin denetlenmesi lehindeki görüşleri böylece inceledikten sonra ülkemizde böyle bir denetlemeyi lüzumlu bulanların sayısının bir hayli olduğunu da belirtelim (60). Yukarda da belirttiğimiz gibi, biz de bu fikirdeyiz. Çok sıkı kayıtlara bağlanmış olan parti kapatma aynı zamanda bir partinin Anayasa Hukuku bakımından korunmasını ifade eder (61).

Nitekim, siyasi hayatımız parti kapatma konusunda böyle bir teminatın yokluğu yüzünden epey zarar görmüştür. Alelâde mahkemelerin kararlarıyla birçok siyasi parti hakkında kapatma kararı verilmiştir. Meselâ 1953 yılında muhalefetteki *Millet Partisi*, bir sulh ceza hâkimliği kararı ile kapatılmıştır. Esasen, Türk anayasa sisteminin ruhu da iktidar suiistimallerinin önleniği bir demokrasi

(59) Bkz.: Özkan TIKVEŞ: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması (Anayasa Mahkemesi Kanunu ile Birlikte), İstanbul 1969, Sulhi Garan Matbaası, s. 234.

(59) Bkz.: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması (Anayasa Mahkemesi Kanunu ile Birlikte), İstanbul 1969, Sulhi Garan Matbaası, s. 284.

(61) Bkz.: MAUNZ-DURIG: age., Art. 21, Randnmer. 102.

kurma gayesi etrafında toplanır. Ve bu suiistimallerin önlenmesi görevi, hukuk alanında Anayasa Mahkemesine verilmiştir (62).

Aynı yetkiye sahip Alman Federal Anayasa Mahkemesi, şimdiye kadar anayasaya aykırılıkları sebebiyle iki partiyi kapatmış bulunmaktadır (63). Türk Anayasa Mahkemesinin siyasî partilerin denetlenmesi ile ilgili olarak verdiği kararlar şunlardır:

a) İşçi Çiftçi Partisi kapatılmış (4);

b) Birlik Partisi, Vatan Partisi, Yeni Köylü Partisi, Kemalist Gençlik Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ile Muhafazakâr Partinin hukukî varlıklarının kalmadığına karar verilmiştir (65).

S o n u ç

Anayasa ve SPK gereğince, siyasî partiler Anayasa Mahkemesinin denetimi altında bulunmaktadır. Böylece, partilerin iç çalışmalarını ve faaliyetlerini demokrasi esaslarına göre yapmaları ve anayasa düzeninin temellerine uygun hareket etmeleri sağlanmak istenmektedir. Partilerin ancak Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılabileceği ise, onları siyasî iktidar karşısında teminat altına almak fikrinden doğmuştur. Böyle bir yetkinin alelade mahkemelerden alınıp münhasıran Anayasa Mahkemesine verilmesi ise, önceki rejim dönemindeki uygulamalara bir tepki olduğu kadar, bu çeşit dâvalarda uzman durumunda olan bir yüksek mahkemenin daha teminatlı olacağı düşüncesinden ileri gelmiştir.

(62) SAVCI: agm., s. 189.

(63) Alman Federal Anayasa Mahkemesinin bu kararları için bkz.: Alman Federal Anayasa Mahkemesinin Siyasî Parti Kapatma Konusunda İki Kararı, MHAD., 1970, S. 6, s. 231-241.

(64) Bu kararın metni için bkz.: RG. 30.12.1968-13088 (AnyMK., 15.10.1968, E. 968/31, K. 968/44).

(65) Bu kararların hiçbirinin metni Resmî Gazete, Düstur ve Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisinde yayınlanmamıştır. Bu bilgiyi Anayasa Mahkemesi raportörlerinden Fuad AZGUR'un kitabından almış bulunuyorum: Bkz.: Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Anayasa Nizamı, Ankara 1969, Başnur Matbaası, s. IV, dn. 3.